

לעילוי נשמת
הרה"ג רבי יהושע ישעיה ב"ר אהרן זצ"ל
נויבירט
בעמח"ס 'שמירת שבת כהלכתה'
נלב"ע ג' תמוז תשע"ג
תנצב"ה

לע"ז ר' שמעון יהודה זצ"ל עפשטיין
בן הגה"צ ר' אברהם יעקב (וידל) זצוקלה"ה

בפלאות מתורתך

"מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה". במדבר כ"ג ח'.

איתא בברכות ד' א' (וכע"ז בע"ד א' ד'): "ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, מנין שאין מרציין לו לאדם בשעת כעסו. דכתיב (שמות י"ג י"ד), 'פני יצלו והנחית' לך. אמר לו הקב"ה לך, איתא, המותן לו עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. ומי איכא רתחא אדקדושא בריה הוא (בתמיה). אשך, דתניא, (תהלים ז' ב') 'זלזל זעם בכל יום'. וכמה זעמא. רגע. וכמה רגע... ואין זלזול כוונתו לכוין אותה שעה, חוץ מבלעם (שם) שהיה יודע לכוין אותה שעה שקננה כוונתו בה, והיינו דאמר להו דבזי לישאלא, מדינת צדוקה' (ה' רע"ב) וזכר... מאי יעץ בלך מלך מואב ומה יעץ אתו בלעם בן בעזור מן השטיט עד הגלגל לשמן, דעת צדוקה' (ה' מאי ימנן דעת צדוקה' ה' אמר רבי אליעזר, לא בלחם הקב"ה לישראל, יעדו כמה צדוקות עשיתי ומכסם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי, לא נשתתיר משונאיהם של ישראל שרדי ופליט; והיינו דקאמר ליה בלעם בלבד, מה אקט לא בקה' אלא ומה אקטע לא זעם ה', מלמד, שכל אותן הימים לא זעם. וכמה זעמו. רגע. וכמה רגע... נתן משמיה דרבי מריה, בשעה שהחמה זורחת, וכל מלכי מרוח ומערב מניחים כתריהם ובראיהם ומשתחוים להמה, מיד כוונס הקב"ה".

סוגיא זו בענין כעסו של הקב"ה ורחמיו על ישראל בימי בלעם שלא כעס, צריכה תלמוד מכמה וכמה פנים וכדלהלן.

ראשונים יזנו להרזו ויאלח הנמרצ 'זמי אינא רחמא המיה דהודווא רביד הוא' מה הינאלה ובהספה אח זינו

אשר, וכן לחנן שלטת הרבים ומי אילם ורחמם קמה וקד ברוך הוא, והשאה והפסוקים הם
נעם שלחן הקב"ה, הרי פסוקים רבים ופזמונים בתורה וקדוש כעס של ה', וכנן כנן משה ביקש מ'
לכל שלחו מצרימים, נאמר (שמות ד' ז'): "יִחְזַק אֶת ה' בְּמִשְׁחָהּ..." כך גם מצאנו בשעת חטא העגל של
אמר למשה (ש"ב ז'): "עֲזָתָה יִחְזָקֶה לְךָ וְיִחָזַר אֵפֶי בָּהֶם וְאָכְלֵם..." וכן מצאנו (במדבר
ו') וַיִּשְׁמַע ה' וַיַּחֲזֵק אֶפֶס... ובפרשה זו נאמר ענין בכה למשפחותיו (שמות כ'): "יִחְזַק אֶת ה' מֵאֵד"
ואף כאשר הגדל ומרים דיברו על משה נאמר (ש"ב ט'): "יִחְזַק אֶת ה' בְּסֵם... וכהנה הרבה מאוד, אם
היה ראתה הגדל לשאול שאל זה.

שנית, במענה לשאלת הגמרא הנזכרת אם יש כעס לפני ה', משיבה הגמרא 'דתניא, וְאֵל זַעַם בְּכָל יוֹם'. והוא פלא גדול מה התחדשו ברייתא דברני אלא פסוק מספר תהילים. והיה לומר להשווה 'אני

והוא פלא גדול, מה התחדש בברייתא, דהרי אינו אלא פסוק מספר התהלים, והיה לגמרא להשיב, 'אין, כדכתיב ואל זעם בכל יום', ומדוע הוצרכו לברייתא זו ומה התחדש בה על האמור בפסוק בספר התהלים.

שלישית יש להבין בדברי הפסוק הנזכר 'וְאֵם בְּכָל יוֹם', מדוע נכתב כעסו של ה' בשם 'אל' שהוא מדת הרחמים, וכדכתיב (תהלים נ"ב ג'): "...חֲסֹד אֶל כָּל הַיּוֹם", ולכאורה היה ראוי לכתוב 'ואלקים' וזעם בכל יום, ש'אלקים' הוא כינוי למדת הדין, ולא דבר ריק הוא.

רביעית יש להבחין, מדוע הלכה המרא להביא ממרחק לחמה, מפסוק בתהלים, בו נאמר שיש כעס אצל הקב"ה, הרי יש לנו פסוקים רבים מפורשים בתורה אודות כעס ה' וחרונו הקיים כשאין עושים רצונו ב"ה, כפי שהזכרנו מקצתם בשאלתנו הראשונה, ומה התייחד האמור בפסוק בתהלים יותר מהאמור בפסוקי התורה על כעס ה'.

תמוזיות אחריו ויהומבא אמר ויזנומי ויל ה' הוא 'רנו' ויאניו אלא זמן הצד הנזכר ואמר 'ואני כל רביה

החמישית, אחרי שהגמרא אמרה שיעמו של ה' הוא ר'גי' שאלו אינן זמן קצו ביותר, נאמר וזמן כל בריה יכולה לכוין אותה שעה, ונשנה הדבר ביחס לבלעם, שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה, ולבאורה היה לה לגמרא בנוקט לשון 'אותו רגי', ומכן שהגמרא נוקטת לשון 'אותו שעה', משמע כי זמן כעסו של ה' הוא 'שעה' ולא 'רגי' וצריך להבין שזמן באמת שיעורו זמן הכעס של ה'.

שיעור לפי האמור בגמרא כי כספו של ה' אינו אלא רגע קט, ושאלת השאלה מה היה בלעם יכול להשלים באותו הכסף? והנה נראה שיש לומר שהיה בלעם יכול להשלים באותו הכסף.

לכלל באותו דגם קט שמדי מסתיים [וכבר הקטו כן הוסי' שם ד"ה שאמלל, ותיצו כי היה יכול לומר 'כלם'. ועוד תירצו, דיתכן כי אם היה מתחיל בקללתו ברגע כעסו של ה', היה באפשרותו להמשיך לקלל עוד שעה ארוכה, וכל קללתו היתה מזיקה מחמת שהחלה בשעת כעס ה', עיי"ש].

שבעית. בתחילה שהביאה הגמרא כי יש מציאות של כעס לפני הקב"ה, נאמר בגמרא: 'וכמה זעמו, רגע. וכמה רגע...', ושוב לאחר שהגמרא מזכירה את חסדי ה' עם ישראל כל אותה תקופה, שיש לנו לזכור, חזרת הגמרא וכתבת: 'וכמה זעמו, רגע. וכמה רגע...', והוא פלא, מדוע הוצרכה הגמרא לחזור ולזכור ענין זה.

שמעית, בתחילת הסוגיא מוכח כי אותו עת בו הקב"ה כועס הוא נעלם ונסתר מכל הברואים, ורק בלעם הרשע היה יודע לכזן רגע או שעה זו. ואילו בסיום הסוגיא לכאורה התגלה הסוד מתי הוא זמן כעסו של ה', וכדברי התנא בשם רבי מאיר, דהוא באותה שעה שהתמם זורחת וכל המכלים עוברים לה, שבאותה שעה מיד ה' כועס, ויש להבין, האם אכן לפי רבי מאיר זמן כעסו של ה' גלוי לכל העמים, בשעת זריחת החמה.

ובאחרונה יש להבין, במעשה הנזכר שם עוד בגמרא על רבי יהושע בן לוי ששכנו ה'מין' היה מצערן בשאלות על הפסוקים כדרכי המינים שאינם אלא לקנטר, וניסה לכונן את שיעת כעס ה' ולא עלתה בידו, ואומר כי כש לא למד שאין זו הדרך עברו. ויש להבין כי חשב שרבי"ל אינו יכול לקלל את אותו המין ברגע הקצר של כעס ה', מכאן באפשרותו לומר עליו. וכבת המהרש"ל בח"א שם, כי היה יכול לומר עליו 'מית'. ולאכזרה יש להקשות עליו, דהתינתן שבלעם יוכל לנסות לקלל את ישראל בתיבת 'כלם', שכן הוא עומד כנגדם ורואה אותם, כפי אמירת תיבה קללה זו תחול עליהם, אך רבי"ל בבקשתו לקלל את שני המין, לא משמע שחלה עמו כסמול אילוי בטהרה קללה, ובודאי שריב"ל לא הסתכל על פני אותו רשע, אם כי כיצד חשב רבי"ל לקלל גם אם ידע את העת בה ה' כועס.

רבי יחזקאל לנדא זצ"ל, בעל ה'נודע ביהודה' עומד בשאלות אלו בחיבורו "צל"ח" עמ"ס ברכות שם, ומתיר זאת ביסוד מחדש, כי אין סוגית המרא נאן עוסקת במציאות שמעייס לפני ה' והוא כועס, שזר דבר פשוט וברור מפקוסים מפורשים בל התורה כולה, ואף נזכר להדיא בפרשת "והיה אם שמוע", אותה כל יהודי לאומרה ולהשיבא אל לבו פעמים בכל יום, והוא מוסדות האמונה שה' משגיח בכל מעשי בני אדם, ואם חלילה חוטאים, מכעיסים המה כלפי מעלה, וכלשון הפסוק (דברים י"א, ט"ז-י"ח): "הִשְׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעִבְדֶּתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וַתֵּרָא אֵף ה' בָּכֶם." אכן הסוגיא נאן מחדשת כי קיים מציאות ייחודית של זמן מסוים בו ה' כועס, הגם שכלל לא נכנסות, והוא אולי לא חסר: תבל יום צדיקים יעושל כל צמות ה'.

יִסּוּד הסוגיה הוא מהפסוק 'ואמר למשה, פֶּנִי לְכֹן וְהַנְחִיתִי לְךָ', ופסוק זה בא אחרי פסוקים רבים בהם משה התחנן לפני ה' בעד ישראל וכביכול ריצה את ה' על כנסו הגדול שהתעורר בעקבות חטא העגל, וכבר שם משה למחנה ישראל ועשה יזכר ברעשיה, 'הו' דבר עז משה פנים אל פנים, הנהגה המראת על אהבה רבה, ולאשר משה מבקש מה' שידוע לו את דרכיו, השיבו ה' שיתמיד עד שיגבור פנים של זעם ויסתיים שעת כנסו, ותשובה זו צריכה תלמוד, מדוע היה לה' באותה עת פנים של זעם ושעת כנס, מיהיכח מאת הנמר, כי למרות שכביכול ה' קיבל את פניו של משה על חטא העגל, בכל זאת, היה באותה עת שעת כנס בה עלול להיות רגע של זעם, והיינו שקיים אצל ה' הנהגה שיתחיל עם זעם אם כלל לא הכניסוהו באותה שעה, ועליה ה' אצל למשה כי יתמיד עד שתחלוף שעה זו. על כך שואלת הנמר, 'ומי איכא רתחא קדושה בריך דהו', האם קיימת מציאות כזו שה' כועס גם בלא שהכניסוהו, והאם ישנה הנהגה קבועה של ה' ביכולו ללכוע פניו שיתמימת. והדברים מדויקים בנוסח השאלה. שם שאלו 'ומי רתח קבוע', דהו היה פשוט ה' כונס כאשר חוטאים. אז השאלה

[illegible]

ולפי זה מיושב גם השאלה השמיטית, האם אותה שעה שה' כועס מכוסה מכל העולם מלבד בלעם הרשע, או גליוה לכל, ועל כך אומרת הגמרא כי יש חלק בין הכעס הקבוע שאינו קשור למעשי בני אדם, לבין הכעס המתעורר מחמת תסאים, ועל כך מגלה לנו התנא בשם רבי מאיר, כי היות ומעשה המלמכים עובדי ההיכל והירק בקצבים במעשיהם, נמצא כי בכל יום בשעה זו קיים וירחא שממיא, והוא בעצת זריחת החמה בה מלכי אומות העולם משתחווים לה, ומעשי המלכים הללו ממשכים זמן ממושך, וכל אותה שעה שחצית החשבוב קצעה הכעס, ולמרות הנהגת המלכים שנמשכה כל הימים, גם בכל התקופה בה בלעם המתין לשעשועי ארית לקללה, בכל זאת באבתה ה' אורונה, גם בשעת זריחת החמה בה' כועס בכל יום בכעס המעשים האסורים, מלבד מה שהשפך את קלולת בלעם לברכות, כל אותם ימים כלל לא כעס, כדי שלא יהיה האתו רשע הדמונת הלחץ בכעס של ה', ובכל יום יגלה ל' כל לא את אהבתו העצומה לבניו, ולכן עליו לזכור דבר זה בקביעות כל יום יום, להודות ולתת לה' על לרב רחמינו וחסדיו.

תשובה ל"כתב חידה"

מי אני: "תבני [בן] גינת, מלך מחצית ישראל".

פעמים מועטות בכתיב הקודש נזכרתי – שתבני זכור רק פעמים מועטות בכתיב הקודש.

שפעמים מועטות נזכר תבני בכתיב הקודש, רק שלש פעמים, האחד בענין המלכותו על ידי מחצית העם, השני אודות התחזקות המחצית השניה של ישראל שתמכה במלכות עמרי, ובשלישית אודות מיתתו, כדכתיב (מ"א ט"ז, כ"א-כ"ב): "אָז יִחָלַק הָעָם וַיִּשְׁאַל לַחֲצִי חֲצִי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תַבְנִי בֶן גִּינָת לְהַמְלִיכֹו וַיַּחֲצִי אַחֲרָי עִמָּרִי. וַיִּחָזַק הָעָם אַשֶּׁר אַחֲרָי עִמָּרִי אֶת הָעָם אַשֶּׁר אַחֲרֵי תַבְנִי בֶן גִּינָת וַיָּמָת תַּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עִמָּרִי".

ויותר מהמה השנים שבשרתי עמדי – שיותר משלשת הפעמים בהם נזכר תבני בכתיב הקודש, המה השנים בהם עמד תבני בשררת מלכותו על חלק מישראל.

הנה אמנם בפסוקים לא נתפרש תקופת שדרת תבני, אך בפשטות ניתן לחשובה על פי שנות מלכות אסא מלך יהודה, וממנה עולה כי תקופת שדרת תבני נמשכה כארבע שנים, וזאת על פי הנאמר על זמרי שמלך שבעת ימים בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה, ובסיום שבעת הימים הללו שזמרי מת, התחלה תקופת שדרת תבני, כדכתיב (מ"א ט"ז, ט"ו-כ"א): "בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְאֶסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ זִמְרִי בִּשְׁעַת יָמִים בְּתַרְבֻּחַ... וַיַּעֲלֶה עִמָּרִי וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִגְּבֻתָּן וַיִּצְרּוּ עַל תַּרְבֻּחַ... וַיָּמָת... אֶזְרָא יִחָלַק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֲצִי חֲצִי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תַבְנִי בֶן גִּינָת לְהַמְלִיכֹו וַיַּחֲצִי אַחֲרָי עִמָּרִי", הרי שתחילת שדרת תבני היתה בשנת עשרים ושבע לאסא מלך יהודה. ואילו מיתת תבני וסיום מלכותו היתה כארבע שנים לאחר מכן, בשנת שלשים ואחת לאסא מלך יהודה, כדכתיב (שם כ"ב-כ"ג): "...וַיָּמָת תַּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עִמָּרִי. בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָאַחַת שָׁנָה לְאֶסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עִמָּרִי עַל יִשְׂרָאֵל...". נמצא ששנות שדרות תבני נמשכו כארבע או חמש שנים.

אכן יעויין בסדע"ר י"ז, דאיתא שם: "אָז יִחָלַק הָעָם יִשְׂרָאֵל וגו'. כמה היתה מחלוקת זו, ארבעים שנה, בשנת ל"א לאסא מלך עמרי מלכות שלמה". ובדר"ק שם כ"א הביא: "וכתוב בסדר עולם, וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים".

וכבר העירו הקדמונים כי בהכרח שיש טעות סופר במנין זה, הן במה שאיתא בסדע"ר שלפנינו 'ארבעים שנה', שלכאורה אינו יחיד, וכן במה שכתב הדר"ק בשמו 'ארבעה חדשים', דאף זה מוכרח כי הוא ט"ס, ועל כן כתב הגר"א בהגהותיו על הסדע"ר שם (וכע"ז כתב היע"ב"ץ שם): "כמה היתה מחלוקת זו, חמש שנה, כצ"ל". והוסיף היע"ב"ץ שם: "ומה שכתב הדר"ק בשם סדר עולם 'ארבעה חדשים', גם כן שבוש המעתיקים הוא".

וראיתי שיש החושבים לתק"ה הן בילקוט והן ברד"ק שהביא בשמו, כי קרוב יותר לומר שהחליפו 'ארבע שנים' ב'ארבעים שנים' או ב'ארבעה חדשים', כאשר מנין זה יכול לעלות בקנה אחד עם דברי הפסוקים, והוא סברא קרובה על פני לומר ששיבשו לגמרי וכתבו מנינים אלו בלא שום קשר, במקום 'חמש שנים'.

שוב מצאתי בילקוט (מ"א ר"ז), שנראה מדבריו כי העתיק מהסדע"ר, ואיתא שם: "וכמה היה המחלוקת, חמש שנים". ונראה כי כך היתה גירסתו בסדע"ר, וכע"ז פרש"י בפסוק

- ותבני היה השישי בסדר מלכי ישראל, יִבְעָם, נָבָת בן יִבְעָם, בְּעָשָׂא, אֶלָּה וְעָשָׂא. זְמָרִי, ואחר הריגת זמרי לקח תבני מחצית המלוכה, ויָמָת תחתיו כמלך השישי על ישראל, יחד עם עמרי אשר גם הוא מלך על מחצית השניה של ישראל.
- אם מחשבים את השנה הראשונה והאחרונה גם יחד, מגיעים למנין של חמש שנים, אך אם מחשבים את השנים שחלפו מהשנה הראשונה ועד האחרונה (כולל), מגיעים למנין של חמש שנים. והיות ולא ידענו באיזה תאריך בשנה היו המאורעות הללו של המלכת תבני ומיתתו, לכן נקטו כי שנות שדרותו היו ארבע או חמש שנים.
- ראה בפירושו חכיל יקר על הפסוק שם, המביא את דברי הסע"ר וכתוב: "וַיָּמָת יָמֵי תַבְנִי עַל הַמֶּלֶךְ יִסָּא, אַרְבַּע שָׁנִים, שֶׁכָּתוּב שֶׁ: "אֶל אֵל כֹּחַ שְׁהוּי לֹאִסָּא כִשְׁמֶלךְ זמרי, יהיו ל"א שנים, ככתוב...". ופשטות כוונתו כפי שביארנו למעלה, כי אם נחשב את תקופת מלכות זמרי הקצרה שהיה רק שבעה ימים, ונוסיף עליה עוד ארבעת שנות מלכות תבני, נחשב יעלו יפה עם שחבון שנים אסא הנזכרים בפסוק שם.

וראה עוד ב"ח יוסף" שם המביא בשם הילקוט שגרר 'ארבע שנים'. והן בכיא במאיר עין' על הסדע"ר שם, בשם הילקוט שגרר ארבע שנים.

אכן יש לציין, כי בילקוט לפנינו הגירסה היא 'חמש שנים', והעתקנו דבריו הלכן, ובדקתי בדפוס נוסף של הילקוט, וגם שם הגירסה היתה כלפינו 'חמש שנים', וכן הגירא היה בידם בילקוט מדפוס אחר בו היתה הגירסה כ'שנה ובעיקר שיטת רש"י בשנות שדרות תבני, הנה דברי רש"י ברור מללו שהיו חמש שנים, וכפי שכתב בפירושו על הפסוק הנזכר (מ"א ט"ז כ"ג): "בשנת

שם, כי שנות שדרת תבני היו חמש שנים [ועוד בשיטת רש"י בענין שנות שדרת תבני, עיין בהערה"].

המאוחדים מול המתחיל במחצית את גדולתו – שעם ישראל היו מאוחדים במלחמת עמרי מול זמרי, שהתחלת גדולתו היתה במחצית תפקיד.

זשמרי התחיל את גדולתו¹ במחצית תפקיד, שהיה ש'ר מחצית הרכב' בימי אֶלָּה בן בְּעָשָׂא מלך ישראל, כדכתיב (מ"א ט"ז ט'): "...וַיָּמָר יִשְׂרָאֵל מִחֲצִית הָרֶכֶב...". וכביאור התרגום שם: "חד מתבני בְּנֵי יִתְחִיָּא (-אחד מתוך שני שרי הרכבים)". וכן בביאר הרלב"ג ועוד (לשון המצוד"ד שם): "שני שרים היו אֶלָּה על אנשי הרכב והיה זמרי לשר על החצי". הרי שתחילת גדולתו היתה במחצית תפקיד.

וכאשר זמרי עלה לגדולה, והרג את אֶלָּה בן בְּעָשָׂא מלך ישראל ונטל לעצמו את מלכותו וישב על כסאו, כדכתיב (שם, י"ז-י"ח): "וַיָּבֵא זִמְרִי וַיַּבְּחֵו וַיִּמְיִתְהוּ... וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו. וַיְהִי בְּמָלְכּוֹ קִשְׁבּוֹ עַל כִּסְאוֹ...". באותה שעה התאחדו כל ישראל כנגדו, והמליכו עליהם את עמרי שר הצבא למלך על ישראל, כדי שילחם בזמרי ויסירנה מהמלוכה ויענישו כראוי לו, כדכתיב (שם ט"ז): "וַיִּשְׁמַע הָעָם הַחֲסִימָה לְאֶמֶר קֶשֶׁר זִמְרִי וְגַם הָקָה אֶת הַמֶּלֶךְ וַיִּמְלֹכּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת עִמָּרִי שֶׁר צָבָא עַל יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא בְּמַתְנָה", וכפי שביארו הרלב"ג ועוד וכדלהלן.

ומתסבר כי הבה נזו מבוססת על השינוי הנזכר בפסוק, כי אודות השמיעה על מעשה זמרי נאמר לשון 'העם': וַיִּשְׁמַע הָעָם הַחֲסִימִים..., ואילו על מעשה ההמלכה נאמר לשון 'כל ישראל': וַיִּמְלֹכּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶת עִמָּרִי שֶׁר צָבָא עַל יִשְׂרָאֵל, הרי שכל ישראל היו אלו שהמליכו את עמרי על ישראל, ונמצא כי באותה עת התאחדו כל ישראל מאחורי מלכות עמרי.

והתאחדותם של כל ישראל למנות את עמרי למלוכה, היתה רק מול זמרי שנטל את המלוכה לעצמו, אך לאחר מכן, כשהביא להריגת זמרי והפסקת מלכותו, פרשו מעמרי מחצית העם שלא הסכימו למלכותו, וכדלהלן.

אכן יש לציין לשיטת הדר"ק (וכע"ז למד המצוד"ד), הלומד כי כבר מתחילה לא המליכו כל עמרי זמרי על ישראל, עליהם, שכתב: "וַיִּמְלֹכּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל... אותם שהיו במתנה". ולכאורה פירוש, דכיון שבאותה שעה של המרד היו ישראל במלחמה עם הפלשתים נגבתון, על כן, כל ישראל שהיו באותה המתנה המליכו עליהם את עמרי שר הצבא, שהיה לגדול והחשוב מביניהם, אך שאר העם שהיו בעריהם, לא הסכימו עם מינו זה, והמתינו לסיום המלחמה עם זמרי בה מת, ואז כאשר ביקש עמרי ליטול את המלוכה לעצמו, מיאנו מחצית העם והמליכו עליהם את תבני.

במחצית השררה עליהם זכיתי לאחר הריגתו – שלאחר הריגת זמרי, זכה תבני במחצית השררה על ישראל, אשר היו מאוחדים במלחמה כנגד זמרי.

שתבני זכה במחצית שדרת המלוכה על ישראל, כדכתיב (מ"א ט"ז כ"א): "אָז יִחָלַק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֲצִי חֲצִי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תַבְנִי בֶן גִּינָת לְהַמְלִיכֹו וַיַּחֲצִי אַחֲרָי עִמָּרִי".

ושרת המלוכה זו זכה בה תבני רק לאחר הריגת זמרי, וזהו לשון הפסוק אָז', כי בתחילה, כאשר מרד זמרי והרג את המלך ולקח את המלוכה לעצמו, היו כל ישראל מאוחדים אחרי מלכות עמרי אותו המליכו עליהם למלך כדי שיסיר מעליהם את זמרי, וכדלעיל, אך לאחר שעמרי הצליח במצור על העיר תרצה ולכדה והביא להריגת זמרי, באותה שעה נחלקו ישראל לשנים, ובמחצית השררה על ישראל זכה תבני שמלך עליהם משך כמה שנים, וכדלעיל, והמחצית השניה נותרה ביד עמרי

שלשים ואחת שנה לאסא וגו' מלך עמרי. מלכות שלמה, וחמש השנים היתה מחלוקתו של תבני, מעשרים ושבע לאסא עד שלושים ואחת [לאסא].

אכן מצאנו במקום אחר דברי רש"י הכותב אודות שנות מלכות עמרי בהם מלך מלכות לחבני כל אחד על מחצית העם, שהיו אלו ש שנים, שכתב (מ"ב ט' כ"ב): "...שהיו שש שנים קודם לכן מלך על העם". ולאורה כוונתו כי עמרי מלך שש שנים על מחצית העם, נמצא שבאותם שנים מלך תבני על מחצית השניה של העם, שהרי באותה תקופה שעמרי מלך על מחצית העם, תבני מלך על החצי השני, ועם מות תבני מלך עמרי על כל ישראל, ונמצא לפי זה כי לשיטת רש"י ימי שדרות תבני היו שש שנים. וצ"ב כיצד יעלו דברי רש"י הללו עד דברי הנזכרים אודות שנות שדרותו שהיו חמש שנים, וכן כיצד יעלו יפה עם הפסוקים הנזכרים בחשבון שנות המלך אסא.

שו"ר ברלב"ג מ"א ט"ז ט"ו הכותב כעין דברי רש"י הללו, שמלכות עמרי יחד עם תבני נמשכה שש שנים, ובענין לא זכיתי לחבני דבריו, וכפי שהתקשרנו לעיל בהבנת דברי רש"י.

והיודע ביאור בדברי רש"י הללו, כיצד יעלו יפה עם פירושו במקום השני, וכן ביאור דברי הרלב"ג, וכיצד יבאור על הפסוקים הנזכרים, נודה לו אם יודיענו, להגדיל תורה ולהאדירה.

5. והן אמנם יתכן או מסתבר כן, כי טרם התמנה לתפקידו הטרם, שימש זמרי בתפקידים וטורים ממנו עלה עד לתפקידו הנוכחי האחרון טרם מירצתו במלך והריגתו ואף נסיונו הכושל לקחת ממנו את המלוכה, בכל זאת רק בתפקידו זה נזכר הראשונה בכתיב הקודש, ולכן החשבנו את התפקיד הלזה כפי שבו החל את גדולתו.

6. ובתפקידו זה היה לזמרי שהפעה רבה וחחטיא רבים מישראל, וכפי שהפסוק מעיד עליו (מ"א ט"ז ט'): "עַל חֲטָאֵתָיו אֲשֶׁר קָטָא לְעֵשֶׂת הָרַע בְּעֵינָיו וְכָל בְּרָדָה בְּדָרְךְ וּבְקִשְׁתָּיו אֲשֶׁר קָטָא לְקִשְׁתָּיו... יִשְׂרָאֵל". וכביאור הדר"ק שם: "...אלא קודם לכן (-לפני שמרד ומלך שבעה ימים), שהיה שר מחצית הרכב, היה מחטיא את ישראל...". במצוד"ד שם כתב:

גלובר אשאלו להגפוסמו בלאון זה בליוונת הקודאים

שהמשׁיך למלוך עליהם, וכפי שביאר הרלב"ג (שם ט"ו): "והנה מלך זמרי שבעת ימים... ויתכין המליכו העם את עמרי שהיה שר צבא על ישראל, ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בסבת תבני בן גינת...". והדברים ממש מפורשים בדברי המבלי"ם שם, הכותב: "וְאֶז יִחָלַק הָעָם... כי תחלה בעוד זמרי חי התאחדו נגד זמרי, וגם אלה שלא היו רוצים בעמרי לא נתפרדו לבל יגבר זמרי, אבל במות זמרי אָז יִחָלַק הָעָם".

וכעין זה הוא משמעות דברי האברבנאל שם, הכותב: "וּסְפַר הכתוב שרגו הארץ תחת עבד כי ימלוך על קשר זמרי באדוניו, והמליכו לעמרי שהיה שר הצבא, וידמה שהיה המלכותו על תנאי שניקום נקמות המלך אלה מיד זמרי עבדו, כי הנה עמרי מיד כשמלך הלך על תרצה להרוג את זמרי ולכד העיר... וספר הכתוב, שבמות זמרי נחלק עם ישראל והיו חצין' המלחין תבני בן גינת ומחציתם המלחין נעמרי...".

אכן יש לציין למה שהבאנו למעלה, כי ישנם מהמפרשים הלומדים שמתחילה לא נתמנה עמרי כמלך על כל ישראל, וכמובן לא כל ישראל קבלוהו למלך עליהם, אלא רק אלו שהיו במחנה הלוחמים על גבתון, אשר כאמור המליכו עליהם את עמרי שהיה שר הצבא. אך כל עוד לחמו כנגד זמרי, לא אמרו דבר, אך כאשר נגדע המרד וזמרי מת, באותה שעה ביקש עמרי להמליך עצמו על כל ישראל, עמדו הללו ומיאנו במלכותו ונמשכו אחר מלכות תבני, וכעין מה שביאר במצוד"ד שם: "אָז יִחָלַק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֲצִי. לשני חצאים; חצי הָעָם. אותם שלא היו בהמחנה היו אחר תבני" [וע"ע בהערה"].

בעקבות הנישואין השתלשל מה שנהרגתי – שבעקבות נישואי יהורם בן יהושפט עם עתליה בת בתו של עמרי, השתלשל מה שנהרג תבני.

שתבני אשר כאמור שימש כמלך על מחצית ישראל, מת, כדכתיב (מ"א ט"ז כ"ב): "...וַיָּמָת תַּבְנִי...". ובעקבות כך, מלכות עמרי שעד לאותה עת היתה רק על מחצית העם, התחזקה והייתה על כל ישראל, אך כדכתיב עוד (שם): "...וַיִּמְלֹךְ תַּבְנִי...". ועל אותה שעה נאמר (שם כ"ג): "בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָאַחַת שָׁנָה לְאֶסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עִמָּרִי עַל יִשְׂרָאֵל...". והיינו ששלכות עמרי היתה שלימה על כל ישראל.

אכן תחילת דברי הפסוק אודות המהלך שקדם למיתת תבני, פשוטות למלד כי היתה לו שייכות למיתת תבני, כדכתיב (שם כ"ב): "וַיִּחָזַק הָעָם אַשֶּׁר אַחֲרֵי עִמָּרִי אֶת הָעָם אַשֶּׁר אַחֲרֵי תַבְנִי בֶן גִּינָת וַיָּמָת תַּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עִמָּרִי", והיינו כי בזמן הסמוך למיתתו התחזקה מלכות עמרי, בשונה מהמצב הקודם בו מחצית העם היתה תחת מלכות תבני ומחצית העם השניה תחת מלכות עמרי, באותה עת התחזקה מלכות עמרי, שרבים מאנשי תבני עזבוהו ונצטרפו למלכות עמרי, ויתכן ובעקבות כך מת תבני מיתת עצמו, וכפי שכתבו רבים מהמפרשים, וכגון ברד"ק שם: "וַיָּמָת תַּבְנִי. מת מיתת עצמו".

ועל פי הדרש תבני נהרג, וזאת כאשר מלכות עמרי התחזקה ורבים מאנשי תבני עזבוהו והצטרפו למלכות עמרי, באתה עת הרגו את תבני, וכדלהלן.

והתחזקות מלכות עמרי היתה בעקבות החיזוק שקיבל ממלך יהודה שהכיר במלכותו והשתדך עמו, וזאת כאשר יהורם בן יהושפט בן אסא מלך ישראל, לקח לאשה את בת אחזא בנו של עמרי, היא עתליה המרשעת", כדכתיב (מ"ב ח', ט"ז-י"ח): "...מֶלֶךְ יְהוּדָה בֶּן יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה... וַיִּלָּךְ בְּדָרְךְ מֶלְכִי יִשְׂרָאֵל בָּאֲשֶׁר עָשָׂו בִּית אַחָבָּא כִּי בֵת אַחָבָא הָיְתָה לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא הָרַע בְּעֵינָיָהּ ה'". וכתבני עוד אודות אחזיה בן יהורם (שם כ"ו-כ"ז): "...בֶּן עֶשְׂרִים וָשָׁתִים שָׁנָה אֲחִיזָהוּ בְּמָלְכּוֹ וְלִשְׁנָה

אֲשֶׁר קָטָא. בעוד היה שר מחצית הרכב, חטא וחחטיא את הנתונים תחת ממלכתו".

- וראה עוד בכלי יקר שם שביאר: "ונראה כי אולי היו העם נשמעים אל מלכות זמרי (-כי אילולי מה שראו העם, יתכן והיו מסכימים עם זמרי ונשמעים אל מלכותו שבעת ערות -שעשה בלחמו במלך אלה)... אם כן קשר ובגידה היא זאת על כל ישראל ולא יאות להיות מלך עליהם... ואיש אכזרי כזה... לא יאות למלוכה, אשר לעומת זה, והמליכו כל ישראל את עמרי שר צבא, והמליכוהו במחנה לאמר 'יחי המלך' וכיוצא...".
- ונראה כי ההדיוט קופץ בראש לחרחר ריב, שאלמלא ההדיוטים ודלת העם, כבר נבחר עמרי ונטלה מחלוקת, ולא אמר אז יחלק העם, רצה לומר, אז היה חכם, 'המם', ובלע מה ארצן שיתלק ישראל, אך כל מחלוקת שהיה נחלק עליה, בהחלק דלת העם נטו גם כן הראשיים ראשי אלפי ישראל לחצי, כי חצי העם היה שותף אחר תבני המלכה, אבל לא מלך, והחצי אחר עמרי שר מלך...".
- והיה שכתב שם כי תבני 'לא מלך', יש לעיין בדבריו בענין כי תבני לא למד לדעולם תבני כלל לא מלך על מחצית ישראל, אלא שנטו אחריי מחצית ישראל כי ימיו שעמד, ובעקבות כך החצי הלזה לא הסכים עם מלכותו עמרי ולכן היתה מלכותו רק על מחצית ישראל, עד שמת תבני ומלך על כל ישראל ויתכן עוד לפרש כי פטוט שתבני מלך על מחצית ישראל, כפשוטו של פסוק, אלא כוונתו לומר על אותה שעה של סיום מרדו של זמרי ותקופת מלכותו הקצרה, בה עמרי כבר נמלך על ישראל ואילו תבני כלל לא מלך, ועם כל זה היו אחר תבני מחצית העם שביקשו להמליכו, ובמלכותו זו הנחלקת על ישראל עמד משך שנים וכדלעיל, ואחר שמת בטלה מלכותו וכל העם היו עם עמרי במלכותו.
- והיינו ביחס למלכות ישראל, שמלכו באותה עת על עשרת השבטים, מלכותו היה ששטח ממלכים שלפניו, ולא רק על חצי 'מלכות ישראל'.
- בדבר שיש להוסיף הוא שלא פשטה המלכות על כל העם, שכן באותה שעה מלך אסא על יהודה, ולא באה מלכותו בגבולו.
- שלבסוף מלכותו אכן כל זועה וזוע מחצית מלכות יהודה בכדי לקחת לעצמה את

אחת מַלְך בִּירוּשָׁלַם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתִלְיָהּ בַּת עֲמִרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. וַיֵּלֶךְ בֶּדֶרֶךְ בֵּית אַחֲזָב וַיַּעַשׂ הָרֶעַ בְּעִינֶיהָ ה' כְּבִית אַחֲזָב כִּי חָתַן בֵּית אַחֲזָב הָיָה.

ובנעקבות נישואין אלו השתלשל מה שנהרג תבני, כפי שדרשו בפסוק (מ"א ט"ז כ"ב): ”וַיַּחְזֹק הָעַם אַשֶׁר אַחֲרָי עֲמִרִי אֶת הָעַם אַשֶׁר אַחֲרָי תַבְנִי בֶן יָגִית וַיָּמָת תַבְנִי וַיִּמְלֹךְ עֲמִרִי”, דמאיה טעם מת תבני והתחזקו ישראל אחרי מלכות עמרי, על כך דרשו בסדע"ר י": ”וַיַּחְזֹק הָעַם וּגו'” ומפני מה הרגו את תבני, כיון שהשיא אסא בתו של עמרי^[דרושהפט בנוי] לאשה, הרגו^[דרגו] את תבני^[דרגו]. וכן פרש"י בפסוק שם בשם הסד"ע: ”וַיָּמָת תַבְנִי” כשנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו, הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי, בסדר עולם^[דרושהפט]. והוסף לבארו במקום אחר (מ"ב ט' כ"ט): ”וכשנשא אסא את בתו ליהושפט נתעלה עמרי והרגו את תבני”. וכע"ז כתב הרד"ק ועוד מפרשים רבים.

בהם נזאמה כליה גם על זרע עמרי גדולתי – שבנישואין הללו נגזרה הכליה על זרע בית דוד, וגם על זרע עמרי שנטל את גדולת תבני.

שבעקבות הנישואין הללו של בית עמרי עם בית אסא, נטל עמרי את גדולת תבני שאר עד לאותה עת מלך על חצי העם, וכעת עם הנישואין הללו התחזק עמרי ונטל גם את גדולת תבני ומלך על כל עשרת השבטים מלכות ישראל שלימה, וכפי שנתבאר לעיל.

ובנישואין הללו נגזרה כליה על זרע בית דוד יחד עם בית אחאב שהיה בנו של עמרי, כדאיתא בסדע"ר י"ז (וכע"ז) בתוספתא סוטה פ"ב ה"א (ג'): ”ובאחזיהו הוא אומר (מ"ב כ"ג), בֶּן עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אַחֲזִיָּהוּ בְּמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם. ובמקום אחר אומר (דה"ב כ"ב ב'), בֶּן אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אַחֲזִיָּהוּ בְּמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם. אמר רבי יוסי, וְכֵן אִפְשָׁר לָבֶן שִׁיחִיהָ גָדוֹל מֵאֲבִיו בִּשְׁתֵּי שָׁנִים”, אלא כיון שהשיא אסא את בנו [ולגרא כדלעיל: 'את בן בנז'] לבתו של עמרי, נגזרה גזרה על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב, וכן הוא אומר (שם ז') ”וּמִמְלָכֵיהֶם הִיָּתָה תְּבוּסַת אַחֲזִיָּהוּ וגומר, ונפלי שניהם בו ביום זה עם זה”.

ואמנם למרות גזירת כליה זו, הציל ה' את המשך זרע דוד עבדו ומשיחו, וכהבטחת ה' במקומות רבים, וכגון (תהלים פ"ט, ל"ו ל"ז): ”אֲתֹנֶם נִשְׁבַּעְתִּי בְּקִדְשִׁי אֲם לֹדֹד אֶצְבֹּב. וְזָעַזְעוּ עֲלֵיהֶם יְהוָה וְכִסְאוֹ שִׁיחֵשׁ נִגְדָּה”. ויהי' שנזכה לגאולה השלימה בקרוב ממשי, במהרה בימינו, אכ"ר.

תשובה ל"חילוקא דרבנן"

בתשובה לשאלה, בדברי רש"י (במדבר י"ט ב'), כי מה שנאמר לענין מצות פרה אדומה: "זאת קַחַת הַתּוֹרָה", הוא משום שזוהי מצוה ללא טעם, והגויים מצעירים את ישראל על כך, כיצד יש ליישב דבריו עם מה שנאמר (שמות י"ב מ"ג): "וְאִמְרָה ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת קַחַת הַפֶּסַח כֹּל בֶּן נָכָר לֹא יֵאכֹל בוֹ", ומבואר, דאף מצות הפסח נקראת בלשון 'חקה', למרות שלא שייכים בה הטעמים הנ"ל המובאים במצות פרה אדומה.

בשאלה זו עמדו כמה מפרשי התורה, ונביא ממקצת דבריהם וכדלהלן:

הרא"ם (במדבר שם) כתב: ”ואף על פי שיש בכמה מקומות חוקה, ולא שייך בהן 'גזירה היא מפנינו... שאני הכא, דכתיב 'תורה' ו'חוקה', ודיה ידי באת, כמו (שם ט"ז י"ד), זאת קַחַת הַתּוֹרָה אֶתְּכֶם כִּי יָמוּת בְּאֶחָל... זאת קַחַת הַפֶּסַח” ושא מורה על ציוויו יתברך. כי ציוויו פעם נקרא 'מצוה', מגזרת ציווי, ופעם נקראת 'תורה', מגזרת הוראה, כי ציוויו היא הוראתו, ופעם נקרא 'חקה', מלשון גזרה, כי ציוויו היא גזרתו, ופעם נקרא 'משפט'... כי ציוויו הוא המשפט ששפט במחשבתו... והכא אף

המלכה, למעט הראשונים, אחד מהנכדים שניצל על ידי יהידע הכהן הגדול והיושבב אחתו שמסורו נפש להצילו, והטמינו אותו עם מניקות בעליזות בין קדש הקדשים, ואכן משך שבע שנים מלכה על יהודה והחטיאה אותם רבות, וכפי שנתבאר בפסיקים.

10. וסבאור שהיתה בת בנו של עמרי, בתו של אחאב בנו, ויחסו מרשעת זו לעמרי זקנה, שמחמת נישואין אלו התחזק במלכותו, אותה בהמשך הוריש לאחאב בנו ליהורגן בן אחאב בנו. ואכן לגר"א הגירסא היא: "כיון שנשא אסא בתו של עמרי ליהורגן בן בנו לאשה". ויש גם מקצת נוסחאות שגרסו: "כיון שהשיא אסא בת בנו של עמרי, ליהורגן בן יהושפט בנו..."

11. וכפי שנתבאר למעלה מהפסוקים, הכוונה ליהורגן בן יהושפט אשר היה בנו בן של אסא, וכדלעיל הערה קודמת שיש כמה נוסחאות שגרסו כן בדברי הסדע"ר.

ויתכן שדרשו את על אסא הצדיק לגנאי כאילו השיא בנו למרשעת זו, והשתדך עם חוטאים ומחטיאי ישראל הללו, האם שלא היו אלו מעשים, מחמת שלא מחה בשידוך זה.
12. ולעת עתה טרם מצאתי מי היה הורג תבני, העם שלוחי עמרי, או אנשי תבני שמתכו בו עד לאותה עת, ונעקבות השנינו קיבשו לעצמם מלכות למלכות והוכיחו את נאמנותם החדשה לעמרי המלך בהריגתו. או בכלל יתכן ואחרים הרגוהו.

והיועד ביאור דבדר, מפי ספרים או ספרים, מי היה הורגו של תבני, או כל מידע אחר על הריגתו כיצד היתה ומדוע נהרג, ונודה לו אם יודיענו להגדיל תורה ולהאדירה.

13. והיינו, דבא הפסוקים המנהירים כי אחזיהו היה צ' ארבעים ושתיים שנה במלכו, מלבד מה שנסתרים מהאומר אודותיו במקום אחר, לכאורה קשים, לדעת האומר ביהורג אחר, חר' כל שנתינו אינן אלא ארבעים, שכן שלושים ושתיים מלך וטובו שנים נמשכה מלכותו, הרי שהיה יהורג האב בן ארבעים במיתתו, והכיצד יתכן שבאותה שעה היה אחזיהו בנו בן ארבעים ושתיים, על כן מקשה רבי יוסי: "וכי אפשר לבן שיהיה גדול מאביו בשתי שנים".

על גב דכתיב תרתי, חוקה ותורה, כיון דלא כתיבי אהדדי... אלא 'קַחַת הַתּוֹרָה', שם חוקה סמוכה לתורה, הוכרחו לדרוש שהאחד הוא פירוש האחר. כאילו אמר, שהתורה הזאת של פרה, היא חקה. ולא היה צריך לזה, כי התורה והמצוה כלם גזירה, אלא שבא להודיע שאין במצוה הזאת טעם כלל, אלא הגזרה, שכך גזרה חכמתו יתברך וראוי לקבל אותה, אף על פי שלא מצאנו בה טעם כלל". והיינו, כי דווקא כאן שנאמר שני לשונות אלו של 'חקה' ו'תורה', דווקא בזה דרשינן טעם לשונות אלו.

וה'גזר אריה' (שם) כתב: ”אף על גב דמצאנו במקומות הרבה לשון 'חקה', כמו 'קַחַת הַפֶּסַח'... מכל מקום לא מצאנו לשון 'חקה' 'בתורה', רק כאן, שכתב 'קַחַת הַתּוֹרָה'”. שבכל מקום שנאמר 'חקה', באה המילה על המצוה. והטעם הוא, כי המצוות, בעשית המצוה אין צריך אדם לדעת טעם המצוה כלל, רק בעשייתה בלבד. ואין תולה המצוה רק בעשייתה בלבד, ואין בו שום לימוד, רק עשיה גרידא כשעושה המצוה... אבל בתורה לא שייך לשון 'חקה', כי בתורה שייך לימוד, ואם כן למה כתב זאת קַחַת הַתּוֹרָה, לפיכך תירץ, 'לפי שהשטן ואומות העולם כו', לכן כתב בתורה לשון 'קַחַת', ללמוד לך, שאף בתורה יהא חקה, ולא יהיה אחר הלימוד של פרה אדומה". והיינו, שלשון 'חקה' בדרך כלל אמור רק לגבי קיום המצוות, ששם דווקא על האדם לקיים את המצוה גם אם אינו מבין את טעמה. ואף לגבי לימוד התורה, יש לאדם ללמוד עם הבנת הלימוד, ואין שייך בלימוד התורה לשון זה של 'חקה'. ואם בכל זאת כתוב שם לשון 'חקה', הרי שהדבר בא ללמד על פרה אדומה, וכנ"ל.

תשובה ל"מענינא דסדרא"

בתשובה לשאלה, היכן בפרשתינו, מצינו מעשה או הנהגה בענין שבת, או שניתן ללמוד על דבר מענייני השבת וכוחה הלהכותיה, או על הדרכים והעזרות הראויות אל הכנתה.

הנה מצינו כמה לימודים והנהגות בענייני שבת הרמוזים בפרשתינו, וכדלהלן.

א. אומר נצטוו ישראל על מצות פרה אדומה הכתובה בפרשתינו, וכמו שנאמר (במדבר י"ט ב'): ”זאת קַחַת הַתּוֹרָה אַשֶׁר צִוָּה ה' לאמר דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחַת אֵלֶיךָ פֶּרֶה אֲדָמָה תִּמְיָמָה אַשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אַשֶׁר לֹא עָלָה עֲלֶיהָ עַל”, ובמרה נאמר (שמות ט"ז כ"ה): ”וַיִּצְעַק אֵל ה' וַיֹּרָה ה' עַץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמָּתְקוּ הַמַּיִם שֶׁם שֶׁם לוֹ חַק וּמִשְׁפָּט שֶׁם נִקְחָה”, ופרש"י שם: ”שֶׁם שֶׁם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם; שבת, ופרה אדומה, ודינינו”¹⁴.

ב. עם ישראל בכו על אהרן במשך שלשים יום, אך בשבת לא בכו עליו ולא הספידוהו, וכמו שנאמר (שם כ' כ"ט): ”וַיִּרְאוּ כָל הָעָדָה כִּי גִועַ אֶהְרֹן וַיִּבְכוּ אֶת אֶהְרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל”, וכתב הפנים 'ימות' שם: ”ואף דבשבתות שבתניים לא הספידו 'עיי' הערה”^{15]}, מ"מ מקרי 'שְׁלֹשִׁים יוֹם', כיון שנמשך ההספד שלשים יום מתחלתו ועד סופו¹⁶.

ה ש ל מ ה ל ג ל י ו נ ק ו ד מ :

תשובה ל"חילוקא דרבנן"

בתשובה לשאלה, בדברי רש"י (במדבר ט"ז א'), כי לשון הפסוק: "ויקַח קרח", ביאורו, דלקח את עצמו לצד אחד, להיות חלק מתוך העדה לעזור על הכהונה, וכמו שתרגם אונקלוס וְאֶתְפַּלְגַּי, דנחלק משאר העדה להחזיק

- וברמב"ן (שמות כ"ב ביאר, כי משה הודיעם לישראל, שאותם החקים ההם שניתן לו במרה, עתה הקב"ה לצוות אותם בכך. וכיוצ"ב כתב' החזקוני', שרק לימדם על פרה אדומה באותו הזמן, אך לא נעשית בפועל עד שנה שנייה. אמנם ב"רבי חיים פלטיאל' והריב"א שם ביארו, דמרה אדומה רק נאמרה למשה במרה, אך משה עצמו לא אמרה לישראל עד יום שהוקם המשכן.
- בענין אבילות האם נוהגת בשבת, ראה סוגיית הגמ' בארוכה (מ"ק, כ"ג ב- כ"ד א').
- והנה, לגבי הנידון האם מותר לבכות בשבת, ראה מה שכתב הרמ"א (אור"ח סי' רפ"ח ס"ב): ”וכון מי שיש לו עונג אם יבכה, כדי שילך הצער מלבו, מותר לבכות בשבת”. ומקור דבריו הוא 'משבולי הלקט' (סי' צ"ג), הביאו א"בית יוסף' (כתב האורן סי' ת"א) בשם 'שבולי הלקט', דאיתא בהגדה, שמאור תלמידיו לדבי עקיבא שהיה בוכה בשבת, ואמר זנו עזו ליי". ולהלכה כתב שם המשנ"ב (ספד') בשם ה"ט": ”היינו דוקא, אם מחמת רוב דביקותו בהקב"ה” וזולתם ענינו לדעת, שכן מצינו ברבי עקיבא, בזהר חדש, שהיה בוכה מאד באמרו שיר השיירים, באשר שידע היכן הדברים מגיעים, וכן הוא מצוי במתפאילים כבנוהא. אבל סתם לבכות כדי שיצא הצער מלבו, לא".
- אמנם הביא שם המשנ"ב את דעת 'האורח רבה' ו'התוספת שבת' שהתירו בכל גווני, משום שע"י בכייתו ירווח לו. ולשון 'האליה רבה': ”ואני מצאתי בשתובות 'בינמן זאב' סימן ר"י, דמעשה דאגדה ת"ל היה, שהיה בוכה רבי עקיבא על מיתת רבי אליעזר, ואר"י נכון הוא פירוש רמ"א”. ולפי דבריו יוצא, דניתן היה לישראל לבכות בשבת על אהרן הכהן, ואין בזה חסרון של בכי בשבת, דלא בדברי הפנים 'ימות' שבהאנו בגוף התשובה. ואולי יש לחלק בין הספד האסור לשבת לבין אליעזר, ואר"י נכון הוא פירוש רמ"א".
- עוד העירונו לתשובה נוספת, ע"פ מה דאיתא ברמ"א (אור"ח סי' רצ"ט סי'), דיש אחרים לדלות מים בכל מוצאי שבת, משום דבארה של מים סובב כל מוצאי שבת כל הבארות, ומי שפוגע בו ויושת ממנו, יתרפא מים תחלואיו. ותשו"ח להרב א. י. ויסברג שליט"א שהעירונו לה ולעוד 'מראי מקומות' נוספים.

במחלוקת, ומבואר מדבריו, דלשון 'ויקַח' שייך בעשיית מחלוקת, כיצד יש ליישב דבריו, עם הפסוקים המתארים את מחלוקת המרגלים על משה ואהרן (שם י"ג, ל"א-ל"ג), דשם לא נאמר לשון 'ויקַח' או 'ויקחו'.

בשאלה זו עמד ה'גזר אריה' (שם ט"ז א'), וכתב: ”ואין להקשות, דאם כן בכל מחלוקות יהיה נאמר לשון 'לקיחה', ולא מצאנו זה הלשון אלא בכאן. יש לתרץ, דווקא כאן מפני שהיה קרח חוקק על הכהונה, שהיא לכלל ישראל, ולכן ישראל תלויים בכהונה, והחולק עליה הרי הוא יוצא מכלל ישראל, ולקוח עצמו לצד אחד מכל ישראל, שייך עליו לשון 'לקיחה'”. אבל בשאר מחלוקת, שאין היחיד חוקק על הכלל, לא שייך לשון זה. שהרי אף הוא חוקק על ישראל, בזה אינו לוקח עצמו מן הכלל. והשתא יתורץ נמי, דמאי מלמדינו הכתוב בלשון 'לקיחה' הכתוב כאן שלקח עצמו לצד אחר, אלא להשמיענו שהיה חוקק מתוך כלל ישראל". והיינו, דלא בכל מחלוקת שייך לשון 'לקיחה', אלא רק בדברים הנוגעים לכל ישראל, שהפורש מהכלל וחולק עליהם, הרי הוא חוקק על כלל ישראל, ו'לוקח' עצמו מן הכלל.

תשובה ל"מענינא דסדרא"

בתשובה לשאלה, היכן בפרשתינו, מצינו מעשה או הנהגה בענין שבת, או שניתן ללמוד על דבר מענייני השבת וכוחה הלהכותיה, או על הדרכים והעזרות הראויות אל הכנתה.

הנה מצינו כמה לימודים והנהגות בענייני שבת הרמוזים בפרשתינו, וכדלהלן.

א. קרח ועדתו עברו על עשרת הדברות, וביניהם גם על זכירת יום השבת, וכמו שנאמר (במדבר ט"ז ב'): ”וַיִּקְמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְאַנְשֵׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתַיִם וַיִּשְׂאִי עֲדָה קֶרַח מוֹעֵד אֲנִשֵּׁי שֵׁם”, וכתב 'בעל תוֹרֵם' שם: ”קֶרַאֲ. חסר יו"ד, שעברו על עשרת הדיברות”.

ב. משה רבינו לא הלך לדבר עם קרח ביום המחלוקת שהיה בשבת, משום שהיה חוץ מאלפיים אמה שהוא טעויר תחום שבת, וכמו שנאמר (שם י"ח): ”וַיֵּקֶם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל דָּתָן וְאַבְיָרִים וַיִּלְכְּוּ אַחֲרָיו שְׁנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל”, וכתב 'הפושתי כהן' שם: ”וַיֵּקֶם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל דָּתָן וְאַבְיָרִים. לקרח לא הלך (-משה), לפי שהוא חוץ אלפיים אמה מן המשכן תימנה, ודגל ראובן רחוק ממנו אלפים אמה, אין צריך להזהיר אותם, שהן סיבה הרעה. אבל דתן ואבירים ויושביי בתוך הדגל, ומטה שמעון ומטה גד חונים סביבו, לאלו צריך להזהיר שלא יספו, לזה הלך והזהירם ואמר (שם כ"ו), סורו נא מֵעַל וגו', וגם כדי להתרות בהם אולי ישובו”.

ג. פי הארץ שנבלעו בר קרח ועדתו, נבראה עררב שבת בין השמשות, וכמו שנאמר (שם, ל"א-ל"ג): ”וַיְהִי כַּלְתּוֹ לְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבְעַק הָאֲדָמָה אַשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם. ותפתח האֲרֶזְךָ אֶת פִּיהָ וַתַּבְלַע אֹתָם וְאֶת תַּחְתֵּיהֶם וְאֶת כָּל הָאֲדָם אֲשֶׁר לָקַח עִיָּה לְהַכְרוֹשׁ. וַיִּרְדּוּ הֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וְנַפֶּס עֲלֵיהֶם הָאֲרֶזְךָ וַיִּאָּבְדוּ מִתּוֹךְ הַקֹּהֶל”, ואיתא במשנה (אבות פ"ה מ"ו): ”עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן; פי הארץ...”, וביאר הרע"ב שם: ”פי הארץ. בלעול קורח ועדתו”.

ד. אין מילדיקין נר בשבת משמן של טבל טמא, נבראה עררב שבת (שם י"ח): ”וַיִּצְדָּר ה' אֶל אֶהְרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נִתְמִי לָךְ אֶת מִשְׁמַרְתַּ תְּרוּמַתִּי לְכָל קֹדֶשִׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ נִתְמִים לְמִשְׁחָה וּלְבִנְיָךְ לַחֵק עוֹלָם”, ואיתא בגמ' (שבת כ"ו א'): ”תנו רבנן, אין מילדיקין בטבל טמא בחול, ואין צריך לוֹת בשבת... מאי טעמא, אמר קרא, וַאֲנִי הִנֵּה נִתְמִי לָךְ אֶת מִשְׁמַרְתַּ תְּרוּמַתִּי, בשתי תרומות הכתוב מדבר; אחת תרומה טהורה, ואחת תרומה טמאה. מה תרומה טהורה אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך, מה תרומה טמאה אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך”.

- ובענין מי שחלק קרח על ענין השבת, עיי' בספר 'פרדס יוסף החדש' (שם י"ז) מה שאהר"ד בזה, ותשו"ח להרב א. י. ויסברג שליט"א שציין לה ולעוד מראי מקומות.
- כפי אין שמשעם מפטות לשון 'השפתי כהן', דמניעת משה ללכת מחוץ לאלפיים אמה היות משום אסור הלשית חוץ לתחום שבת. וכל זה דוקא לשיטת הרמב"ע (שם ט"ז בפירושו השגן), וכן נטק הש"ך בעצמו (שם ט"ז ד"ה אל תפן אל מנחתה), דהליכת משה אל דתן ואבירים היתה ביום הראשון של המחלוקת [ואל כשיטת הרמב"ע בפירושו הראשון דהיה זה למחרת], דהרי למחרת אמר לדתן עת שיקחו מחמתו ויקריבו קטורות, ומסתבר כי ענין המחלוקת לא תדחה את השבת בחילולה בפרהסיא לענין כל ישראל.
- מכר"כ מפורסם הוורט (יכעת לא מצאתי מקורו הטוהר), כיצד לא הוכח לכל ישראל כי הצדק עם משה רבינו כאשר באותו יום קרח ועדתו היו קיבלו את המן בסמור דהיינו לא תדיקיים אלא רק הרחק כרשעים, ומשום שקורח ועדתו טענו כי הטענה השממית עליהם כי הרשיעו בכך שלא מספיק נלחמו במשה רבינו, ולכן למחרת התציפו והרשיעו יותר. ואם הליכות זו משה לדתן ואבירים היתה ביום השני למחלוקת, ואם נאמר כי היה זה בשבת, מה שייך להביא אריה מהמן שכלל לא ירד ביום השבת, אלא דהאי כי שיטות אלו למדו כי היום השני של המחלוקת לא היה בשבת.
- אכן צ"ל לשון 'השפתי כהן', דלא הוכיז כלל בדבריו אסור שבת, אלא רק הליכה חוץ לאלפיים אמה, וצ"ב בזה.
- ותשו"ח להרה"ג ש. כהן שליט"א שציין לדבריו.
- ועוד מצינו בפרשתינו קשר לענייני שבת, ע"פ מה שכתב להוכיח ב'הרחב דבר' (שם י"א), ממעשה אהרן בענין הקטורת, דיוס טוב שחל עררב שבת, ונשבת היה לאדם ענין סכנת נפשות, ונצרך לעשות מלאכה ביום טוב או בשבת משום פקוח נפש, אם ברור שתהיה הסכנה בשבת, יותר טוב להקדים להמלאכה ביום טוב וקיל משבת, ואין אחר דבר יושר. יותר טוב להשתות, וכשתבוא הסכנה אז יחללנו קורח משני פקוח נפש. וראה מה שכתב בזה בשו"ת 'אגרות משה' (אור"ח ח"ג סי' ט"ו), והארכנו בכל זה בתשובה למעניינא דסדרא' מגליון קת"י, פרשת קורח נפשות.

